

ศึกษาคติธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลศพของชาวพุทธ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา*

A STUDY OF CONCEPT THE DHAMMA RIDDLE ON CREMATION OF CEREMONIES THE BUDDHISTS NATHAWEE DISTRICT IN SONGKHLA PROVINCE

พระครูโชติปัญญาโสภณ

Phrakhru Chotipunyasopon

พระครูโกศลอรธกิจ

Phrakhrukosolathakit

พระครูโฆสิตวัณนากุล

Phrakhrukositwattananukul

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nakhon Si Thammarat Campus, Thailand

E-mail: worawiriyakhun@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาพิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลศพในคัมภีร์พระพุทธรศาสนาเถรวาท เพื่อศึกษาพิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลศพของชาวพุทธอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา และเพื่อศึกษาคติธรรมในการบำเพ็ญกุศลศพของชาวพุทธอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสังเกต และการสัมภาษณ์ และนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า 1) การจัดการศพในพระพุทธรศาสนา มี 4 วิธีการ คือ การตั้งศพในป่า การนำศพฝังดิน การนำศพเผาไฟ และการนำอัฐิตามบุคคลสำคัญก่อนเจดีย์ไว้บูชา ส่วนพิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลศพมีเฉพาะพระพุทธรเจ้า พระพุทธรูปิตา และพระสาวกบางองค์ ส่วนบุคคลทั่วไปเมื่อเสียชีวิตญาติจะนำศพไปทิ้งในป่า ฝังดินหรือเผาศพ 2) การบำเพ็ญกุศลศพของชาวพุทธอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา จัดขึ้นตามความเชื่อ สถานทางสังคม และพระพุทธรศาสนา พิธีกรรมมี 4 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนก่อนการบำเพ็ญกุศลศพ ขั้นตอนการบำเพ็ญกุศล ขั้นตอนการเผาศพ และขั้นตอนหลังการเผาศพ นำพิธีกรรมมาเป็นสื่อกลางระหว่างเจ้าภาพกับผู้ร่วมงาน เป็นการให้กำลังใจแก่เจ้าภาพและเป็นเกียรติแก่ผู้ตาย และเรียนรู้คุณธรรมและสัจธรรมร่วมกัน 3) คติธรรมในพิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลศพแฝงด้วยปรัชญาชีวิต การใช้ภูมิปัญญานำพิธีกรรม พิธีกรรมจึงห่อหุ้มสัจธรรม เหมือนเปลือกไม้ห่อหุ้มกระพี้และแก่น

* Received 31 May 2020; Revised 12 June 2020; Accepted 27 June 2020



ของต้นไม้ เพราะพิธีกรรมได้สอดแทรกข้อคิดและคติธรรม พิธีกรรมจึงเป็นการเชื่อมโยง
สู่คุณธรรมและศีลธรรมสะท้อนให้เห็นความจริงของชีวิตตั้งแต่เกิดถึงตาย พิธีกรรมและคติธรรม
จึงมีคุณค่าและประโยชน์ต่อชีวิตที่นำไปสู่การบำเพ็ญประโยชน์ตนและสังคม

คำสำคัญ: การบำเพ็ญกุศลศพ, คติธรรม, ชาวพุทธอำเภอนาหว้า

Abstract

This research aimed to: 1) To study the funeral ceremonies which was in the Tripitaka, which was the Buddhist scripture of Theravada. 2) To study the Ceremonies and the moral precepts in the funerals of the Buddhists who were in Nathawee district, Songkhla. 3) To study the philosophies of the life and the moral precepts the funerals of the Buddhists in Nathawee district, Songkhla. This is qualitative research focusing on document studies, observation and in – depth interviews presenting by a descriptive method. The results of the research revealed that : 1) The funeral ceremonies in Tripitaka were divided into 4 ways: leave the deaths in the forests, bury the deaths, burn the deaths, and keep the bones of the deaths who were the very important people in the pagodas to honor and worship them. The ceremonies were only for the Buddha, King Suddhodana, and some of the disciples. For the ordinary people, however, the relatives brought the deaths to leave in the forests, buried them, or hired the morticians to burn them. 2) The funeral ceremonies of the Buddhists who were in Nathawee district, Songkhla had taken place towards the domestic beliefs, social statuses, and the Buddhism. The ceremony was divided into 4 processes which were: before the funeral ceremony, the funeral ceremony, the cremation, and after the cremation. The people used the ceremony as the medium between the hosts and the visitors. This was the way to hearten the hosts, honor the deaths, and learn about the morals and the truth of people in the societies. 3) There were philosophies of the life which were embedded in the morals precepts of the funeral ceremonies, People used knowledge to manage the deaths and ceremonies. Therefore, the ceremonies were such a piece if cloths which covered the truth as same as the bark that covered wood and its axis. These because the remarks and the morals were intervened in the ceremonies. The participants were the links between the morals and the truth



which reflected the truth of life from the birth to the death. Thus, these made the ceremonies and the moral precepts were valuable to the lives which would be led to doing good for the people themselves and to the societies.

Keywords: Funeral, Morale, Buddhists in Nathawee District

บทนำ

ประเพณีเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นมาจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคม เพื่อเป็นเครื่องผูกพันผู้คนในสังคม การแก้ปัญหาาร่วมกัน และการขัดเกลาทางสังคม ซึ่งผู้คนในสังคมเห็นว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องและดีงามจึงได้ปฏิบัติสืบต่อกันมา แนวคิดหน้าที่นิยมกล่าวว่าวัฒนธรรมเติบโตมาจากความต้องการที่จำเป็นของมนุษย์ในด้านความต้องการขั้นพื้นฐานที่มีความจำเป็นที่เกี่ยวกับการดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดของชีวิต ด้านความต้องการความร่วมมือทางสังคม ความผูกพันกับชุมชนเพื่อแก้ปัญหาพื้นฐาน และด้านความต้องการความมั่นคงทางด้านจิตใจจากศาสนา ความเชื่อและพิธีกรรม เป็นต้น ดังที่ ขนิษฐา จิตชินะกุล กล่าวว่า ประเพณีจึงมีลักษณะที่มีจุดมุ่งหมายอย่างชัดเจนและประกอบด้วย แนวคิด ความเชื่อ พิธีกรรม และสมาชิกผู้เข้าร่วมพิธีกรรม (ขนิษฐา จิตชินะกุล, 2545) ได้ผ่านการปฏิบัติสืบทอดกันมาจนกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและเป็นอัตลักษณ์ของชาติ

ประเพณีการบำเพ็ญกุศลศพสมัยโบราณของชาวพุทธอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา นิยมนำศพไปทิ้งในป่าให้สัตว์กินต่อมานำศพฝังดิน เมื่อได้รับอิทธิพลด้านความเชื่อของศาสนา พราหมณ์และพระพุทธศาสนาที่เป็นความเชื่อใหม่ว่าวิญญาณของผู้ตายจะไม่คืนกลับเข้าสู่ร่างเดิม แต่จะไปอาศัยในร่างใหม่จึงได้หันมาเผาศพ ความเชื่อใหม่จึงมีความสลับซับซ้อนและมีอำนาจลึกลับของวิญญาณ (ผี) มากขึ้น จึงได้เน้นพิธีกรรม (ปรีชา นุ่นสุข, 2544) พิธีกรรมที่เกี่ยวกับพิธีศพจึงมี 3 ลักษณะ คือ พิธีกรรมการเซ่นไหว้ พิธีกรรมการปัดรังควาน และพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ผสมผสานกับความเชื่อท้องถิ่น จึงมุ่งเน้นความเชื่อในโลกหน้า กฎแห่งกรรม และสิ่งที่เป็นอัปมงคล (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์, 2558) จุดมุ่งหมายการบำเพ็ญกุศลศพของชาวพุทธอำเภอนาทวีเพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ตาย พิธีกรรมต่างๆ จึงแฝงไว้ด้วยหลักคิดเพื่อให้เห็นความดีของผู้ตาย การแสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทีของลูกหลาน ความสามัคคีของญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน การเรียนรู้คุณธรรมและสัจธรรมของชีวิต และการบำรุงพระพุทธศาสนาและพระสงฆ์ พิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลจึงมีข้อปฏิบัติและความเชื่อท้องถิ่น จึงต้องมีหม้ออาบน้ำศพ (ผี) เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม การประกอบพิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลตามข้อปฏิบัติต่างๆ อาทิเช่น การปฏิบัติต่อผู้ใกล้ตาย ปฏิบัติต่อศพ การสวดศพ การเซ่นไหว้ศพ การเผาศพ การเก็บอัฐิ การแปรธาตุ และการทำบุญอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ตายจนเสร็จพิธี



พิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลศพของชาวพุทธอำเภอนาทวีทุกชั้นตอนได้แฝงไว้ด้วยปรัชญาชีวิตที่เป็นข้อคิดและคติธรรมทางพระพุทธศาสนา อันเป็นเครื่องหุ้มห่อสัจธรรมที่อุปมาเปรียบเสมือนเปลือกของต้นไม้ที่ห่อหุ้มกระพี้และแก่นของต้นไม้เอาไว้ ผู้ที่เข้าร่วมพิธีกรรมในงานบำเพ็ญกุศลศพจึงเป็นการเชื่อมโยงเข้าสู่การเรียนรู้คุณธรรมและสัจธรรม โดยอาศัยพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาช่วยตีแผ่ให้ปรากฏและนำไปสู่ความรู้ความเข้าใจและปฏิบัติได้ถูกต้อง จากรูปแบบและขั้นตอนของพิธีกรรมได้สะท้อนให้เห็นถึงความจริงของชีวิต ตั้งแต่เกิดจนถึงตาย เพื่อให้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเห็นความไม่จริงยั่งยืน ความไม่มีแก่นสารของชีวิต จึงมีเพียงบุญกุศลและความดีที่ทำไว้เท่านั้นเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจทั้งโลกนี้และโลกหน้า เพื่อบำเพ็ญตน ฝึกฝนตน และพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนและสังคมอย่างยั่งยืน

ประเพณีการบำเพ็ญกุศลศพเกิดขึ้นจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ความเชื่อ และสังคม เพื่อเป็นเครื่องผูกพันในการอยู่ร่วมกันทางสังคม การแก้ปัญหาาร่วมกัน และการขัดเกลาทางสังคม ประเพณีการบำเพ็ญกุศลศพของชาวพุทธอำเภอนาทวีก็เช่นเดียวกัน แฝงไว้ด้วยปรัชญาชีวิตที่เป็นข้อคิดและคติธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจในการดำเนินชีวิตและสอดแทรกคติธรรมไว้ในพิธีกรรม อาทิเช่น คติธรรมการอาบน้ำศพ การรดน้ำศพ การมัดตราสัง ดอกไม้ธูปเทียนใส่มือศพ การตามไฟหน้าศพ การสวดพระอภิธรรม 7 คัมภีร์ การวางดอกไม้จันทน์ เป็นต้น ซึ่งคนในสมัยก่อนมีเทคนิควิธีการสอนลูกหลานให้เข้าถึงหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้อนุชนคนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้และเป็นแนวทางในการปฏิบัติตนให้อยู่ในกรอบแห่งความดี ซึ่งสามารถนำคติธรรมมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้ (พระครูภัฏยาณธรรมโฆษ (รุ่ง กลยาโณ), 2554)

จากประเด็นความสำคัญที่เกี่ยวกับพิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลศพของชาวพุทธอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา ลำดับขั้นตอนของพิธีกรรมได้แฝงไว้ด้วยข้อคิด คติธรรมและวิธีการสอนธรรมทางพระพุทธศาสนาในพิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลศพ จึงทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่อง “ศึกษาคติธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลศพของชาวพุทธอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา” ในประเด็น พิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลศพในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท พิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลศพของชาวพุทธอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา และคติธรรมในการบำเพ็ญกุศลศพของชาวพุทธอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา ผู้วิจัยเชื่อว่าผลของการศึกษาในครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การศึกษาพระพุทธศาสนา การเสริมสร้างศรัทธาและความเข้มแข็งแก่ชุมชนชาวพุทธอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา และการศึกษาพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัย ตลอดจนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติที่สามารถนำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีนัยสำคัญ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลศพในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท



2. เพื่อศึกษาพิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลศพของชาวพุทธอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา
3. เพื่อศึกษาคติธรรมในการบำเพ็ญกุศลศพของชาวพุทธอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยฉบับนี้เป็นการวิจัยโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมุ่งไปที่การศึกษาคติธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลศพของชาวพุทธอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา โดยการใช้แนวคิดปริศนาธรรม แนวคิดคติธรรมและแนวคิดปรัชญาชีวิตที่ทรงคุณค่าอันประเสริฐ มีสาระสำคัญและประโยชน์แก่มวลมนุษยชาติ โดยสืบทอดผ่านพิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลศพของชาวพุทธตามหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งผู้วิจัยมีขั้นตอนการวิจัย 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. การวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Research) โดยการศึกษาการจัดการศพ และพิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท พิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลศพของชาวพุทธและปริศนาธรรม คติธรรมและปรัชญาชีวิตของมนุษย์ เพื่อสังเคราะห์และวิเคราะห์ตีความพิธีกรรมกับหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา

2. การสังเกต (Observation) ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตพิธีกรรมเกี่ยวกับการจัดการศพ และพิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลศพของชาวพุทธอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา ในพิธีกรรม 4 ขั้นตอน คือ พิธีกรรมก่อนการบำเพ็ญกุศลศพ พิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลศพ พิธีกรรมการเผาศพ และพิธีกรรมหลังการเผาศพ เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลที่จะนำไปสังเคราะห์และวิเคราะห์ตีความ

3. การสัมภาษณ์ (interview) ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ เพื่อสัมภาษณ์เจาะลึกและสัมภาษณ์ทั่วไป ประกอบกับการใช้แบบสัมภาษณ์ โดยมีผู้ช่วยผู้วิจัยบันทึกด้วยเครื่องบันทึกเสียง จดบันทึก และบันทึกภาพ สัมภาษณ์เกี่ยวกับพิธีกรรมก่อนการบำเพ็ญกุศลศพ ได้แก่ การจำเริญอายุ การบอกทางคนป่วยใกล้ตาย การใช้สัจญญามแจ้งข่าว การจัดสถานที่ตั้งศพ การอาบน้ำศพ การแต่งตัวศพ การเอาเงินใส่ปากศพ การมัดตราสัง การนำดอกไม้ เทียน รูปหมากพลูใส่มือศพ การตั้งศพไว้บำเพ็ญกุศล และการตามไฟหน้าหีบศพ พิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลศพ ได้แก่ การสวดพระอภิธรรม การแสดงธรรมหน้าศพ การแต่งชุดดำไปงานศพ และการวางพวงพุดหน้าหีบศพ พิธีกรรมการเผาศพ ได้แก่ การสวดมาติกาบังสุกุล การวางดอกไม้จันทน์ การเผาศพและข้อห้ามวันเผาศพ และพิธีกรรมหลังการเผาศพ ได้แก่ การแปรรูปเก็บอัฐิ การทำบุญอัฐิ การบรรจุอัฐิ การไว้ทุกข์ และการทำบุญ 100 วันและรอบปี

4. การวิเคราะห์ข้อมูลตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลเอกสารและข้อมูลภาคสนาม นำข้อมูลที่ได้นำมาสังเคราะห์และวิเคราะห์ แยกตามประเด็นที่ศึกษา เพื่อหาสิ่งที่เหมือนกันและ



สิ่งที่ต่างกันขององค์ความรู้ที่เกี่ยวกับพิธีกรรมก่อนการบำเพ็ญกุศลศพ พิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลศพ พิธีกรรมการเผาศพ และพิธีกรรมหลังการเผาศพ เพื่อวิเคราะห์ตีความ (Content Analysis) พิธีกรรมที่ประกอบด้วยสัญลักษณ์ต่างๆ ในการบำเพ็ญกุศลศพ เพื่อให้เห็นคติธรรมที่เป็นหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่แฝงอยู่ในพิธีกรรม โดยการนำผลการวิเคราะห์ที่ได้มาจากการวิเคราะห์มาพิจารณาความถูกต้องว่าสามารถตอบวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ในเบื้องต้นได้หรือไม่ และสรุปถึงสภาพการณ์จริงได้มากน้อยเพียงใด ตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูล เก็บข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่ข้อมูลบางส่วนขาดความสมบูรณ์ ต่อจากนั้นจึงวิเคราะห์ตีความ ตามขอบเขตด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้

5. การนำเสนอรายงานผลการศึกษาในลักษณะของการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) โดยการเขียนให้มีความสมดุความต่อเนื่องและเป็นที่น่าสนใจ

ผลการวิจัย

การบำเพ็ญกุศลศพของชาวพุทธอำเภอนาทวีมีพิธีกรรมหลายขั้นตอนที่ได้สอดแทรกคติธรรมที่เป็นข้อคิดและเครื่องเตือนใจในการฝึกฝนพัฒนาตนตามแนวทางพระพุทธศาสนา นักปราชญ์ผู้ชาญฉลาดในยุคก่อนได้ถ่ายทอดสื่อหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาในอีกรูปแบบหนึ่งในหลายๆ รูปแบบ คติธรรมที่ซ่อนอยู่ในรูปแบบพิธีกรรมที่เกี่ยวกับศพ ซึ่งเกิดขึ้นจากการพิจารณาใคร่ครวญด้วยการใช้สติปัญญาในการแก้ไขเงื่อนไข จากการนำจารีตประเพณีความเชื่อท้องถิ่นและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาผสมผสานเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับศพที่ก่อให้เกิดคุณค่าและประโยชน์แก่ผู้ที่มีชีวิตอยู่ในข้างหลังและคุณค่าทางวัฒนธรรมที่เป็นประโยชน์ทั้งส่วนบุคคลและสังคม โดยการใช้พิธีกรรมเป็นสื่อกลางประสานความรู้สึกร่วมระหว่างคนกับคน คนเป็นกับคนตาย และคนกับธรรม ดังนี้

1. พิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลศพที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยได้ศึกษาการจัดการศพและพิธีการบำเพ็ญกุศลแบ่งออก 4 ประการ คือ

ประการแรก ความเชื่อและสถานภาพทางสังคมกับพิธีการจัดการศพของมนุษย์ ซึ่งมนุษย์มีความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย จึงได้จัดการพิธีศพไปตามความเชื่อ สถานภาพทางสังคม และสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ในแต่ละท้องถิ่น ผู้วิจัยได้จัดแบ่งวิธีการจัดการศพออกเป็น 6 วิธีการ คือ 1) การนำศพฝังดินมีความเชื่อว่าวิญญาณจะคอยปกป้องดูแลรักษาต้นไม้พืชผลทางการเกษตรให้ผลตามฤดูกาล การเก็บอัฐิบุตรให้มีโชคลาภในอนาคตและเป็นสถานที่พักผ่อนก่อนฟื้นขึ้นมาชำระบาปในวันพิพากษา 2) การนำศพฝังในป่าช้าอากาศหรือใส่โลงเก็บไว้ในถ้ำมีความเชื่อว่าวิญญาณจะถูกพัดพาไปกับสายลม 3) การทำศพแห้งและเก็บศพไว้มีความเชื่อว่าวิญญาณของผู้ตายจะเผ่าร้างศพและการเก็บศพไว้สักการบูชาในความศักดิ์สิทธิ์ 4) การนำศพไปเผามีความเชื่อว่าวิญญาณจะออกจากร่างแล้วไปเกิดในร่างใหม่และควันไฟจะ



นำวิญญาณไปสู่สวรรค์ 5) การนำศพไปถ่วงน้ำมีความเชื่อว่าแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์จะชำระล้างบาป และนำวิญญาณผู้ตายไปสู่สวรรค์ และ 6) การนำศพให้สัตว์กินมีความเชื่อว่าเป็นการสร้างกุศล ครั้งสุดท้ายด้วยการอุทิศร่างกายให้เป็นทานเป็นอาหารแก่นกกาณกรและนกเหล่านั้นจะนำ วิญญาณไปสู่สวรรค์ การจัดการศพทั้ง 6 วิธีการนี้เป็นการจัดการศพของคน เพื่อป้องกันผีร้าย ความน่าเบื่อ กลิ่นเหม็น และโรคระบาด

ประการที่สอง พิธีกรรมการจัดการศพที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งการจัดการศพในสมัยพุทธกาลที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา พระพุทธศาสนาเถรวาทไม่ได้มีขั้นตอนพิธีกรรมที่มีรายละเอียดมากนัก แต่ได้ปรากฏอยู่ในคัมภีร์อรรถกถาอยู่บ้าง ซึ่งได้กล่าวถึงพิธีการจัดการศพอยู่ 4 วิธีการ คือ 1) การทิ้งศพในป่าหรือป่าช้าผิบบิดเพื่อให้เป็นอาหารสัตว์ เช่น ศพสามีนางพญาจางา ศพบุตรของนางกสิกาโคตรมี เป็นต้น 2) การนำศพไปฝังดินเพื่อให้เน่าเปื่อยยุ่ยสลาย เช่น ศพของนางสุทัตติหลานสาวของวิสาขา เป็นต้น 3) การนำศพไปเผาไฟเพื่อเก็บอัฐิ เช่น ศพมารดาของสามเณรสังกัจจ การเผาศพของนางกาลิณีในป่าช้า และ 4) การนำอัฐิของบุคคลสำคัญก่อเจดีย์ไว้สักการบูชา เช่น อัฐิธาตุของพระพุทธเจ้า พระอรหันต์ กษัตริย์ และเศรษฐี เป็นต้น

ประการที่สาม พิธีกรรมการจัดการพระศพของพระพุทธเจ้าและบุคคลสำคัญ การจัดการพิธีพระบรมศพของพระพุทธเจ้าและบุคคลสำคัญในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลมีการจัดการศพที่มีพิธีกรรมจะมีเฉพาะพระพุทธเจ้า พระศพของพระพุทธบิดา พระสาวกผู้ใหญ่บางองค์ เช่น พิธีศพของพระสารีบุตร พิธีศพของพระโมคคัลลานะ พิธีศพของพระอัญญาโกณฑัญญะ พิธีศพของพระอนนท พิธีศพของพระพาหิยะ ทารุจิริยะเถระ พิธีศพของพระนาลกเถระ ส่วนศพของบุคคลทั่วไปเมื่อเสียชีวิตญาติก็จะนำไปป่าช้าจ้างสัปเหร่อเผาหรือทิ้งศพหรือฝังดิน

ประการที่สี่ คติธรรมในพุทธศาสนสุภาคิตที่เกี่ยวกับความตาย คติธรรมเป็นพุทธศาสนสุภาคิตเป็นคำสอนที่เกี่ยวกับชีวิตและความตาย มีข้อคิดและคติธรรมที่เป็นเครื่องเตือนใจให้พิจารณาชีวิต เพื่อให้เกิดสติปัญญาในการดำเนินชีวิต ซึ่งพุทธศาสนสุภาคิตเหล่านี้เป็นคติธรรมที่สอดแทรกอยู่ในพิธีกรรมการจัดการศพของชาวพุทธ ซึ่งสามารถสรุปพุทธสุภาคิตทั้งหมดได้ว่า ชีวิตนี้มีน้อยนิด เปรียบด้วยภษาขณะดินที่แตกง่าย ชีวิตจึงถูกวันเวลา ความแก่ เจ็บ ตายพาไป และย่อมหมดไป ความตายเป็นภัยของชีวิต ไม่มีผู้ป้องกัน ผัดเพี้ยนไม่ได้ หนีไม่พ้น เด็กและผู้ใหญ่ก็มุ่งหน้าไปสู่ความตายและจะต้องทอดทิ้งร่างกายนี้ไว้บนแผ่นดิน และทรัพย์สินทั้งหลายแก่ ความแก่ ความตาย และทำให้อายุยืนไม่ได้ เมื่อความตายมาถึงทรัพย์สินทั้งหลายก็ถูกทิ้งไว้บนแผ่นดิน

2. พิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลศพของชาวพุทธอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลการบำเพ็ญกุศลศพของชาวพุทธ 3 ประการ คือ



ประการแรก ข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา นาทวีเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดสงขลา มีพื้นที่ประมาณ 747 ตารางกิโลเมตรมีอาณาเขตทิศเหนือติดต่อกับอำเภอจะนะ ทิศใต้ติดต่อกับประเทศมาเลเซีย ทิศตะวันออกติดต่อกับอำเภอเทพาและอำเภอสะบ้าย้อย และทิศตะวันตกติดต่อกับอำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาควนเนินและที่ราบ มีลักษณะอากาศ 2 ฤดู คือ ฤดูร้อนและฤดูฝน มีประชากรประมาณ 67,232 คน นับถือพระพุทธศาสนาร้อยละ 70 และนับถือศาสนาอิสลามร้อยละ 30 แบ่งเขตปกครองออก 10 ตำบล 92 หมู่บ้าน ประชาชนมีการประกอบอาชีพการทำสวนยาง สวนผลไม้ ทำนาปลูกข้าว เลี้ยงสัตว์ ค้าขาย รับจ้าง และรับราชการ การศึกษาของประชาชนอยู่ในเกณฑ์ระดับดี มีวัดเป็นศูนย์กลางชุมชน 25 วัด และมีมัสยิด 26 แห่ง มีวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น การแสดงมโนราห์ โรงครู การแสดงหนังตะลุง และการละเล่นอื่น ๆ เป็นต้น

ประการที่สอง ประวัติความเป็นมาของการจัดการศพของชาวพุทธ การจัดการศพของผู้คนในสมัยการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในระยะเริ่มแรกจากการทิ้งศพให้สัตว์กินและต่อเมื่อมีความเชื่อว่าผู้ตายจะกลับมาเข้าสู่ร่างเดิมจึงมีการฝังศพ ในสมัยต่อมาเมื่อศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธเข้ามาในดินแดนแถบนี้ จึงเกิดความเชื่อใหม่ว่าวิญญาณของผู้ตายจะไม่กลับคืนสู่ร่างเดิม แต่จะไปอาศัยเกิดในร่างใหม่ ผู้คนจึงเริ่มหันมาเผาศพตามความเชื่อใหม่ ซึ่งมีความสลับซับซ้อนมากขึ้นและมีความอำนาจลึกลับของวิญญาณหรือผี จึงได้เน้นพิธีกรรมการเช่นไหว้ พิธีกรรมปิดรังควาน และพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา โดยที่ผสมกับพิธีกรรมท้องถิ่นที่มุ่งเน้นความเชื่อในโลกหน้า กฎแห่งกรรม และสิ่งที่เป็นอัปมงคล ดังนั้น สาเหตุของการจัดการศพด้วยพิธีกรรมจึงสันนิษฐานว่าน่าจะมาจากการเช่นไหว้ศพ การปิดรังควานป้องกันผีร้าย และศาสนา จึงทำให้เกิดพิธีกรรมที่มีแนวคิด ความเชื่อ พิธีกรรม และผู้ร่วมพิธีกรรม

ประการที่สาม พิธีกรรมการจัดการศพของชาวพุทธอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา เมื่อมีคนในครอบครัวตายลงลูกหลานและญาติพี่น้องจะแจ้งข่าวเชิญแขกมาร่วมอาบน้ำศพหรือรดน้ำศพ จัดหาหม้ออาบน้ำศพหรือหม้อไสยศาสตร์ จัดสถานที่ตั้งศพ กำหนดวันและสถานที่ตั้งศพ บ้านหรือวัด จัดหาอุปกรณ์เครื่องใช้สำหรับใช้ในพิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลศพ นิมนต์พระสงฆ์ สวดอภิธรรม 7 คัมภีร์ ซึ่งการจัดการในการบำเพ็ญกุศลศพของแต่ละคนจะขึ้นอยู่กับความเชื่อท้องถิ่น พระพุทธศาสนา และสถานทางสังคม ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนของการศึกษาพิธีกรรมไว้ 4 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนก่อนการบำเพ็ญกุศลศพ ขั้นตอนการบำเพ็ญกุศลศพ ขั้นตอนการเผาศพ และขั้นตอนหลังการเผาศพ

3. คติธรรมในการบำเพ็ญกุศลศพของชาวพุทธอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา ซึ่งพิธีกรรม การบำเพ็ญกุศลศพได้แฝงไว้ด้วยปรัชญาชีวิตที่เป็นข้อคิดและคติธรรม อันเป็นเครื่องหล่อหลอม สัจธรรม เหมือนเปลือกไม้ของต้นไม้ที่หล่อหลอมด้วยกระพี้และแก่นของต้นไม้เอาไว้ ผู้ที่เข้าสู่พิธีกรรมในพิธีศพเป็นการเชื่อมโยงสู่คุณธรรมและสัจธรรม โดยอาศัยพิธีกรรมช่วยตีแผ่ให้



ปรากฏจนนำไปสู่ความเข้าใจและปฏิบัติได้ถูกต้อง จากรูปแบบและขั้นตอนของพิธีกรรมได้สะท้อนให้เห็นถึงความจริงของชีวิต ตั้งแต่เกิดจนถึงตายซึ่งจะเห็นความไม่จีรังยั่งยืนของชีวิต ชีวิตไม่มีแก่นสารที่จะต้องยึดไว้ แต่มีเพียงบุญกุศลและความดีที่ได้กระทำไว้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นที่พึ่งทั้งโลกนี้และโลกหน้าตราบเท่าที่ยังไม่หมดกิเลส เมื่อรู้และเข้าใจความจริงอย่างนี้แล้ว จึงบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ตนและสังคมส่วนรวมด้วยความไม่ประมาท

อภิปรายผล

จากผลการศึกษา ความตายเป็นกระบวนการจบของชีวิต การสิ้นใจ การสิ้นสภาพของการมีชีวิต มนุษย์มีความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย สอดคล้องกับผลงานการวิจัยของชญาภรณ์ สุขประเสริฐ และพีรพงษ์ มาลา ที่ศึกษาพบว่า ความตายในแนวคิดพระพุทธศาสนาเถรวาทชี้ให้เห็นว่าความตายเป็นเรื่องปกติธรรมดาของชีวิต แต่สาระแห่งการเตรียมตัวสามารถนำมาสร้างสิ่งที่ดีงาม เป็นเครื่องเตือนสติ ไม่ให้ประมาทหมัวเมาในชีวิต การจัดการศพจึงเป็นไปตามความเชื่อ สถานภาพทางสังคม และสถานภาพทางภูมิศาสตร์ อาทิเช่น การนำศพไปฝังดิน การนำศพไปทิ้งในป่าช้าอากาศ การทำศพแห้ง การนำศพไปเผาไฟ การนำศพไปทิ้งให้สัตว์กิน และการนำศพไปถ่วงน้ำ การจัดการศพในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท (ชญาภรณ์ สุขประเสริฐ และพีรพงษ์ มาลา, 2558) สอดคล้องกับแนวคิดของ พระครูพิพิธธรรมจักร (ทองอินทร์ รุ่งเรือง) ที่กล่าวว่า การบำเพ็ญกุศลศพสมัยพุทธกาลมีวิธีการจัดการศพหลายรูปแบบ อาทิเช่น การนำศพไปทิ้งในป่าช้าให้แร้งกิน การนำศพไปฝังดิน การนำศพไปเผาไฟ และการนำศพไปทิ้งแม่น้ำสายสำคัญ ส่วนการจัดการพิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลศพมีการจัดพระศพของพระพุทธเจ้า พระพุทธบิดา และพระสาวกบางรูปเท่านั้น บุคคลทั่วไปจัดการศพแบบเรียบง่ายไม่เน้นพิธีกรรม การจัดการศพของคนอินเดียปัจจุบัน (พระครูพิพิธธรรมจักร (ทองอินทร์ รุ่งเรือง), 2558 - 2559) สอดคล้องกับผลงานวิจัยของพระครูกันตธรรมภาวิวัฒน์ (คุ้มบัวลา) ที่ศึกษาพบว่า การจัดงานศพสมัยพุทธกาลนิยมเผาแล้วบรรจุอัฐิธาตุของบุคคลที่ควรบูชาไว้ในสถูป เพื่อให้เกิดการบูชาแก่ผู้สักการะบูชา การจัดการศพของคนอินเดียปัจจุบันนิยมนำศพไปเผาไฟริมฝั่งแม่น้ำคงคาลอยศพบ้าง ลอยอังคารบ้าง (พระครูกันตธรรมภาวิวัฒน์ (คุ้มบัวลา), 2556)

จากผลการศึกษา การจัดการศพของมนุษย์ในสมัยการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในระยะแรก นำศพไปทิ้งในป่าให้สัตว์กินต่อมานำไปฝังดิน เมื่อได้รับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนา จึงเริ่มการเผาศพตามความเชื่อใหม่ จึงมีความสลับซับซ้อนและอำนาลึกลับของวิญญาน (ผี) จึงได้เน้นพิธีกรรมการเช่นไหว้ พิธีกรรมปัดรังควาน พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับ พระครูสุวรรณภรณ์ (ภัทร อริโย) ที่กล่าวว่า เมื่อมีคนตายจะต้องมีพิธีกรรม เริ่มด้วยการอาบน้ำศพ การแต่งตัวศพ การรดน้ำศพ การเอาเงินใส่ปากศพ



(ใส่กระเป่าเสื้อหรือกางเกง) ผูกตราสัง การปิดศพ การบรรจุศพลงโลงศพ การสวดศพ การเช่นไหว้ศพ การบวชหน้าศพ การสวดมาติกาบังสุกุลศพ การเผาศพ การเก็บอัฐิ การทำบุญอัฐิ การตั้งศพไว้บำเพ็ญกุศล ลูกหลานทำบุญอุทิศให้ด้วยการถวายภัตตาหารเช้า – เพล ถวายจตุปัจจัยไทยธรรม ต่อจากนั้นอาจทำบุญ 7 วัน 50 วัน 100 วัน และครบรอบปี (พระครูสุวรรณารมณ์ (ภัทร อริโย), 2562) สอดคล้องกับผลงานวิจัยของ พระครูวรวิริยคุณ ที่ศึกษาพบว่า พิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลของชาวพุทธ เพื่อแสดงออกถึงความกตัญญูตเวทิตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาและการยกย่องเชิดชูเกียรติของผู้ตาย (พระครูวรวิริยคุณ, 2562)

จากผลการศึกษา พิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลศพของชาวพุทธอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา อิงหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ความเชื่อในเรื่องบาป บุญ ความกตัญญูตเวทิตี ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา จึงมีคตินิยมที่เป็นคำสอนที่มีคุณค่าอันประเสริฐมีสาระสำคัญและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่ชาวพุทธ สอดคล้องกับบทความวิจัยของ พระครูอุทัยปริยัติโกศล (เสถียร ยอดสังวาล) ที่ศึกษาพบว่า คตินิยมในพิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลศพเป็นสัจธรรมของชีวิตที่ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเรียนรู้และเข้าถึงหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนาด้วยตนเอง เพื่อให้เกิดความสังเวชสลดใจ การดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท โดยการมุ่งสอนให้เว้นชั่ว ทำความดี และทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ผ่องใสเบิกบาน มุ่งช่วยพัฒนาตนเองและสังคมให้เกิดสันติสุข (พระครูอุทัยปริยัติโกศล (เสถียร ยอดสังวาล), 2554) และสอดคล้องกับผลงานการวิจัยของ พระครูโอภาสวุฒิจูณ (สว่าง อรุโณ) ที่ศึกษาพบว่า คำสอนที่สอดแทรกไว้ในพิธีกรรมที่รับมาจากพระพุทธศาสนา อาทิเช่น การมีสติ ไม่หลงตาย การไม่ตั้งอยู่ในความประมาท การเห็นสัจธรรมในชั้น 5 คตินิยมที่เป็นข้อปฏิบัติ คือ ความกตัญญูตเวทิตี ความเคารพนับถือ การเห็นไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) คตินิยมการสวดพระอภิธรรม คือ การอุทิศส่วนกุศล การมีน้ำใจต่อกัน คตินิยมในการเผาศพ คือ สัจธรรมของชีวิต ความไม่ประมาทในชีวิต ความเคารพนับถือกัน และคตินิยมในการเก็บอัฐิ คือ การทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตายให้ไปเกิดใหม่ในโลกหน้า (พระครูโอภาสวุฒิจูณ (สว่าง อรุโณ), 2562)

สรุป/ข้อเสนอแนะ

มนุษย์มีความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย จึงได้จัดการพิธีศพไปตามความเชื่อสถานทางสังคม และสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ซึ่งสามารถจำแนกวิธีการจัดการศพออกเป็น 6 วิธีการ คือ การนำศพไปฝังดิน การนำศพไปทิ้งในป่าช้าอากาศ การทำศพแห้ง การนำศพไปเผา การนำศพไปถ่วงน้ำและการนำศพไปทิ้งให้สัตว์กิน การจัดการศพในสมัยพุทธกาลที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทมี 4 วิธีการ คือ การนำศพไปทิ้งในป่าช้าผิบบิ การนำศพไปฝังดิน การนำศพไปเผาไฟ และการนำอัฐิของบุคคลสำคัญก่อเจดีย์ ในคัมภีร์พระไตรปิฎกและ



อรรถกถาได้กล่าวถึงการจัดการเฉพาะพระศพของพระพุทธเจ้า พระพุทธบิดา พระอัญญาโกณฑัญญะ พระอานนท์ พระพาหิยะ ทารุจิรียเถระ พระนาลกเถระ ส่วนบุคคลทั่วไปญาติจะนำศพไปเผา ฝังดินหรือทิ้งศพ และพระพุทธองค์ได้ตรัสพุทธศาสนสุภาษิตเกี่ยวกับความตาย เพื่อให้ข้อคิดและคติธรรม เป็นเครื่องเตือนใจในการพัฒนาชีวิต เพื่อให้เกิดปัญญาในการดำเนินชีวิต นาทวีเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดสงขลาที่ตั้งอยู่เขตชายแดนไทย – มาเลเซีย มีชาวพุทธอาศัยอยู่ร้อยละ 70 มีมุสลิมร้อยละ 30 การจัดการศพตามสถานทางสังคม สภาพแวดล้อม พระพุทธศาสนา และความเชื่อใหม่ว่าวิญญาณของผู้ตายจะไม่กลับคืนสู่ร่างเดิมจึงมีการเผาศพ ความเชื่อที่สลับซับซ้อนและอำนาจลึกลับของวิญญาณ (ผี) จึงได้เน้นพิธีกรรมการเช่นไหว้ พิธีปัดรังควาน และพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา มุ่งเน้นความเชื่อในโลกหน้า กฎแห่งกรรม และสิ่งที่เป็นอุปมงคล การจัดการศพจึงมี 4 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนก่อนการบำเพ็ญกุศลศพ ขั้นตอนการบำเพ็ญกุศลศพ ขั้นตอนการเผาศพ และขั้นตอนหลังการเผาศพ ในขั้นตอนพิธีกรรมเหล่านี้แฝงไว้ด้วยปรัชญาชีวิตที่เป็นข้อคิดและคติธรรม สามารถนำมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่าในแง่ของการจัดงานบำเพ็ญกุศลศพของชาวพุทธในอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา ควรจะลด ละ เลิก หรืองดเว้นจากอบายมุขประเภทต่างๆ อาทิเช่น การเล่นการพนัน และการดื่มสุราของมีนเมาทุกชนิด แต่ควรจะจัดงานบำเพ็ญกุศลศพในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียง โดยเฉพาะควรจะเน้นในเรื่องการประหยัด ในงานวิจัยครั้งต่อไปควรจะศึกษาถึงความเชื่อและพิธีกรรมประเพณีการบำเพ็ญกุศลศพในการสร้างความสามัคคีในชุมชนชาวพุทธอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- ขนิษฐา จิตชินะกุล. (2545). คติชนวิทยา. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- ชยาภรณ์ สุขประเสริฐ และพีรพงษ์ มาลา. (2558). วิเคราะห์คติธรรมจากประเพณีการบำเพ็ญกุศลศพของชุมชนตำบลกลันตา อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์. วารสารสถาบันพิมลธรรม, 3(1), 43-44.
- ปรีชา นุ่นสุข. (2544). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทย. ในรายงานการวิจัย. คณะกรรมการการวิจัยศึกษา การศาสนาและวัฒนธรรมของกระทรวงศึกษาธิการ.
- พระครูกันตธรรมาภิวัดน์ (คุ้มบัวลา). (2556). ศึกษาความเชื่อในพิธีกรรมการฌาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ ตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด. ในวิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.



- พระครูภัลลยานธรรมโฆษ (รุ่ง กลยาโณ). (2554). การศึกษาคติธรรมจากประเพณีงานศพ: กรณีศึกษาชุมชนตำบลตรวจ อำเภอศรีณรงค์ จังหวัดสุรินทร์. ใน วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูพิพิธธรรมจักร (ทองอินทร์ รุ่งเรือง). (2558 – 2559). ศึกษาหลักปริศนาธรรมในพิธีบำเพ็ญกุศลของชาวตำบลน้ำเค็ม อำเภอท่าลี่ จังหวัดเลย. วารสารธรรมทรรศน์, 15(3), 67–76.
- พระครูวรวิริยคุณ. (25 ตุลาคม 2562). ปริศนาธรรมเกี่ยวกับศพ: อุบายการเข้าถึงความจริงของชีวิต. (พระครูโชติปัญญาโสภณ (เนื่อง โชติปัญญา), ผู้สัมภาษณ์)
- พระครูสุวัฒนาภรณ์ (ภัทร อริโย). (25 ตุลาคม 2562). คติธรรมในพิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลศพ. (พระครูโชติปัญญาโสภณ (เนื่อง โชติปัญญา), ผู้สัมภาษณ์)
- พระครูอุทัยปริยัติโกศล (เสถียร ยอดสว่าง). (2554). ปริศนาธรรมเกี่ยวกับประเพณีการตายของภาคอีสาน. ใน วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูโอภาสวุฒิจูณ (สว่าง อรุโณ). (28 ตุลาคม 2562). คติธรรมในพิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลศพ ตามไฟหน้าหีบศพ สายสิญจน์. (พระครูโชติปัญญาโสภณ (เนื่อง โชติปัญญา), ผู้สัมภาษณ์)
- มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์. (2558). ประเพณีเนื่องในการตาย. เรียกใช้เมื่อ 10 มีนาคม 2562 จาก https://hugepdf.com/download/_pdf